

TŐZSÉR ÁRPÁD

„Pán kollega” a lét zebráján

NAPLÓJEGYZETEK 1999-BŐL

3.

A rossz házmester és a jó szerző

1999. Július 31. Jövök hazafelé bevásárlásból, az út mellett nyitva van egy garázs, előtte az egyik szomszéd, egy olyan két és fél mázsás, nagy hasú, Guinness-rekordok könyvébe való ember, autót szerel. Mellette a lánya, az se sokkal kevesebb két mázsánál. Elismerem, szemérmetlenül megnézem, sőt megbámulom őket, de közben egyáltalán nem a súlyukon töprengek, hisz napjában látom őket, hanem azon, hogy a lány valóban a lánya-e a férfinak vagy a felesége. S bizony, ha nem emlékeznék a lányra mint bakfisra, akkor most hajlandó volnék azt hinni, hogy a felesége a férfinak. Ha a nő nagy darab, akkor a fiatal is felnőttet mutat. – S amíg így töprengek, elmélkedem, s esküszöm, hogy közben a férfit tulajdonképpen meg sem nézem, hallom, hogy a szomszéd valami olyasmit morog felém a fogai közül, hogy „Čo čumíš, ty kokot, nevidel si ma ešte?” (Mit bámulsz, te faszfej, nem látál még?) Hát igen: „Két nyelv különbözőképpen programozza ugyanazt az eseményt” – mondja a tudós. Például a méhhaborúk oka legtöbbször a félreértés. Két különböző kaptár méhei találkoznak, az egyik köszön, a másik támadásnak érzi a köszönést. Én a köszönés és elmélkedés nyelvén néztem rá a szomszédra, ő a sértettség nyelvén válaszolt. Mindenesetre adom a süketet, hogy semmit sem hallottam, s igyekszem eltűnni a porondról, nem szeretnék a két és fél mázsás darázssal tengelyt akasztani.

Július 3. *Conspectus* címmel kötetbe rendezem a régi magyar irodalomról tartott előadásaimat. A Mohács előtti és Mohács utáni énekköltészetünk alakulásával küzdök: problematikus, de izgalmas korszak. A 16. századig a magyar nyelvű irodalmunk, főleg a költészetünk, inkább a képzeletünk, mint a valóság dolga. Arra hivatkozva, hogy ebből a periódusból szinte minden elveszett, azt képzelhetünk bele az üres századokba, amit akarunk: naiv eposzt, lovagi költészetet, Nagy Sándor-regényt stb., de a 16. század első évtizedeiben egyszerűen találkozunk a kiábrándító valósággal, azokkal a kezdetleges propagandisztikus versezetekkel, deákköltéssel, históriás énekekkel, amelyek helyére korábban annyi szépet álmodtunk. S a találkozás kétszeresen kiábrándító: a szövegek nemcsak önmaguk gyatraságát mutatják, hanem a korábbi századokról szőtt álmaink álom mivoltát is. Igen, az Árpádok századaiban, amikor is „*fekvő jószágokat*” rendelnek a „*királyi dalnokok tartására*” még elképzelhető a fejlett magyar nyelvű költészeti és prózai nyelv (kell-e ékeesebb bizonyítéka ennek, mint a Halotti Beszéd komor pompájú prózája vagy az Ómagyar Mária-siralom míves strófái, érett képei, alliterációi, a gesztáinkba és krónikáinkba beépült

hósi énekek mesteri cselekménybonyolítása, nagyméretű hasonlatai, állandó jelzői!), de a 14. és 15. század az ígéretes kezdetekhez viszonyítva már mindenképpen a hanyatlás szakasza. Ebben az időben az idegen uralkodóknak és a latin vagy más nyelvű (főleg olasz és német) szellemi elitjüknek sikerült a magyar irodalmi nyelv fejlődését megállítani, sőt visszavetni. Ezt jelzik például a korszakból fennmaradt két magyar nyelvű legendánk, a Margit- és Ferenc-legenda alakjai, darabos nyelve, latin kaptafákra húzott eseten mondatai, de erre vezethető vissza a periódus verstelensége, a költészet csaknem teljes hiánya. S mentegetheti Arany mindezt azzal, hogy a 16. század azért felejtette el a korábban még létező magyar „költői idomot”, mert az „értelem idő előtt felülkerekedett az érzelmen”, a tények másról beszélnek. A tények, azaz a század első felének silány szövegei a korábbi két század pusztítását jelzik, az akkori nyelv és irodalom állapotát mutatják. A 16. század nem felejtett el semmit, mert nem volt mit elfelejtenie, az 1500-as évek elején az ún. kolostori irodalom szerzői, továbbá a deákköltők s a históriás énekszerzők a nulláról kezdenek, s szövegeikben az értelem is, az érzelem is a kezdés, az eszmélkedés szintjén van. S valamivel később a legmesszebbre ettől a kezdeti szinttől azok a műfajok jutnak, amelyek a szájhagyomány útján (tehát be nem tiltható módon) minden bizonnyal a korábbi hanyatlás-korszakban is virágoztak: a szerelmi dalok (népdalok) és szerelmi históriák (a versbe szedett anekdotikus és egyéb történetek). Az új, eszmélkedő század virágénekeknek és széphistóriáknak nevezi őket majd, s a század második felében Balassi Bálint ezeknek a műfa-joknak a nyelvére alapozza gazdag reneszánsz költészetét. A kollektív emlékezet általában háromszáz évre tud visszatekinteni (bővebben lásd erről is Eliade-ot!), a nép III. Endre, az utolsó Árpád-házi király idején még emlékezhetett Árpádra és a honfoglalás kori mondákra, de a következő két században a történelem, mint téma már kizárólagosan a művelt idegen nyelvű rétegek felségterülete, a nép nem emlékezik, úgy érzi, neki nincs történelme. De a szerelemre nem kell emlékezni, a szerelem minden nap újra termelődik, s az örök tematika az írott nyelvtől függetlenül görgeti a képeit, metaforáit, beszédformáját is.

Augusztus 6. Barátom, a kitűnő geriáter (megérdemli, hogy nevét is ide írjam: MUDr Mikés Zoltán) kórháza a város fölött, gyönyörű, erdei környezetben, már a Kis-Kárpátokban van. (Érdekes módon azt az erdőrészt is Krásna Hórkának, azaz Krasznahorkának nevezik a helyiek.) Egy vadul burjánzó málnabokor mellett parkolok, s közben lélekben a gyermekkorom málnás-irtásait járom. Tűz a nap ott is, itt is, zúgnak a dongók. Amott megálllok málnát csipegetek, apámékhöz igyekszem, akik a Ragyas pusztai erdőben szemet égetnek, s csak a hét végeken járnak haza, emitt csak állok és gyönyörködöm, a málnaszemek pontosan úgy fénylenek a bokron, mint megannyi fekete zafír. Végül majdnem elbőgöm magamat. Emlékezni maga a költészet. S mindegy, hogy háromszáz évre vagy csak harminc évre, a honfoglalásra vagy egy málnabokorra emlékezünk.

Augusztus 7. Állok az utcára néző ablakomban, mint valami dísztribünön, s nézem, hogyan játsszák előttem az utca szereplői az emberi élet misztériumdrámáját, a születést, szerelmet, halált. Kislány, aki tegnap még hajás babáját tolta, játék gyerekocsiban, ma már valóságos, bömbölő kisbabát, saját gyerekét tolja egyáltalán nem játék kocsiban; mellette a férje halad, vitatkoznak, a férfi fel-felordít, s olyankor mindig teljes erejéből tarkón

csapja a kismamát, aki olyankor felvisít, vállalai közé húzza a fejét, de tolja rendületlenül tovább a gyerekkocsit; mentőkocsi szirénázik, viszik a dialízises szomszédasszonyt, most úgy tűnik, nem a szokásos kezelésre, mert hordágyon cipelik, s máris úgy csúsztatják be a mentőkocsiba, mintha halottmélyhűtő cellájába tolnák. Az asztalomon Szijj Ferenc *Kéreg-torony* c. verskötete, kinyitva, s eszembe jut a hozzá illő hasonlat: olyan ez a könyv, mint egy halottfagyasztó. Beletolja magát az olvasó, s csonttá fagyott lélekkel jön ki belőle. Ez lenne talán a költészet funkciója? Nem tudom, de erős, nagy hatású költészet a Szijjé, igaz van Mészáros Sándornak, aki a rádió Irodalmi Újságában azt mondta a múltkor, hogy SZ. F. verskötete, Borbély Szilárdé mellett, az év szenzációja.

Augusztus 16. Budapest. Megint kórház fenyeget. Ezúttal a budai katona- és sportkórház, a protezsálóm s egyben „sofőröm” pedig nem más, mint J. István, az egykori asztalitenisz-világbajnok, az egyik budapesti unokahúgom élettársa. Erika (az unokahúgom) anyja, a nővérem, már nem bírja nézni gyötrődésemet, nem tudja elviselni, hogy bármit főz, belebetegszem, rábeszélte Istvánt, vigyen el a sportorvosához, kivizsgálásra. – A hozzám hasonló lázarak mellett általában mindig van egy gondoskodó nővér, ritkábban feleség vagy anya. Betegápoló feleségre hirtelen csak egyre, Kosztolányinéra emlékszem. A felnőtt fiak anyja már vagy meghalt, mint mondjuk József Attiláé, vagy lelöki a fiát az emeleti lépcsőről, mint ahogy Schopenhauerné lökte le a filozófus-fiát, akit állítólag nem is fiának tartott, hanem inkább riválisának. Ő maga is író volt ugyanis, meg hetéra, Weimarban, Goethe mellett, a virágkötő lányból Goethénévé avanszírozott Christianét istápolta. Byron is rosszban volt az anyjával, Hölderlin is, Nietzsche is. Az elborult elméjű Hölderlint, amint ez köztudott, egy asztalos ápolja, ezalatt, hosszú évtizedekig, az anyja egyetlen egyszer sem látogatja meg. A hasonló sorsú Nietzschét a nővére gondozza, haláláig: „Miért sírsz, Liesbeth?” – kérdezi a filozófus közvetlen a halála előtt az ágya szélén ülő nővérét –, „hiszen boldogok vagyunk!” És Rimbaud: „Én a föld alá megyek, te napsütésben fogsz sétálgatni!” – kiáltja a nővérenek, aki az ő elrákosodott, üszkösödő lábát kötözgeti. – Nincs kizárva, hogy én is a gondos, jószívű, de kemény természetű nővérem mellől megyek a föld alá. (A gondosságát magam tanúsítom, a kemény természetét a következő történet: apám mesterember volt. Mikor egy cirkulafűrész levágta a hüvelykujját, az élettelen ujjat otthagya a fűrészporban, vérző kézzel rohant az orvoshoz. A tizenegy éves nővérem pedig kikaparta az ujjat a fűrészporból, zsebkendőbe csavarta, s futott apánk után. Az orvos megmentette a levágott ujjat: visszavarrta a helyére.)

Szeptember 3. Érettségi találkozóra hívnak, Komáromba. A negyvenötödikre. Istenem, a negyvenötödikre! 7-én Amszterdamba kellene mennem, állítólag én kapom az idei Mikos Kelemen díjat. 25-én meg Helsinkibe akarnak vinni, író-olvasó találkozóra. És senki nek eszébe sem jut, hogy a gyomrommal is egyeztessen.

Szeptember 11. Olajforrás fakadt a szememben. Ültem a volánnál, felnéztem a felhajtott napellenzőre, s egy olajfoltot láttam rajta. Először azt hittem, a napellenző fehér bevonata piszkolódott el, aztán belém nyilallt, hogy a szememmel van baj. Ez négy nappal ezelőtt történt, azóta már dongó lett a foltból: ha írok vagy olvasok, állandóan itt röpköd az orrom előtt. A szemorvos azt mondja, valami membrán lelazult az üvegtestről, ne csináljak

belőle ügyet, próbáljam úgy nézni, hogy mennyi rosszabb dolog történhetett volna a szememmel. Próbáljam úgy nézni! Próbáljam nézni a saját szememet. Ahhoz egy hibátlan plusz-szem kellene. Faramuci helyzet. Nézzem a nézésemet. De mivel? Próbálok élcélődni magamon: Olajfolt – olejfolt, Olej-folt! Mikszáthé. Olej bacsa felgyújtotta a saját hodályát, s fekete folt maradt utána. *Az a fekete folt!* Az én szememben ki gyújtogatott, és mit gyújtott fel? Félretolom a *Conspectus* kéziratát: nyugodj, dongó, nyugodj, fekete folt! – A rádió Irodalmi Újságát ma Jósvai Lídia szerkesztette. Kitűnően. Szigeti Mészöly Miklósról beszél. Mészölyt csak maguk az írók – Esterházy, Nádas – ismerik el mesternek, a kritikusok, irodalomtörténészek fanyalognak. Miért? Miért a pozsonyi Kalligram a kiadója a budapesti szerzőnek, s miért nem, mondjuk, Balassa? És miért írta róla még a monográfiát is egy „kisebbségi” irodalomteoretikus (Thomka Beáta)? – Ciorannak új könyve jelent meg magyarul, jelenti valaki az Irodalmi Újságban, s idéz is a könyvből egy mondatot: *A rossz házmestert is többre becsülöm, ha felakasztotta magát, mint a jó író, aki csak ír az öngyilkosságról.* Mészöly szokott ilyen kegyetlen mondatokat írni. – Ma egy fiatalasszony ment előttem, a feneke Cs. M. feneke volt. Érdekes, a női fenekekre, amelyek meghatározók voltak az életemben, még élesen emlékszem, az arcokra kevésbé. „*A női büszkeség szája, legyen bár beszédes vagy néma, mindig a nő nemi szerve*” – mondja Vladimír Holan. Ezek is kegyetlen mondatok.

Szeptember 15. A budapesti fenyegetésből is pozsonyi kórház lett hát. Megint a Nagykórház 67-es kórtermében fekszem, bár most inkább a szememet vizsgálgatják, s nem a gyomromat. Süllyedt volna el a szerdahelyi Nap Kiadó, mielőtt kiadta a válogatott verseimet! Vagy tört volna el a bokám, hogy ne mehettem volna el a könyveimért a Magyar Könyvesboltba (Barakék ott tették le a csomagot). Csúnyán ráfizettem, majdnem ráment a szemem világa. Szeptember 7-én vizsgáztattam, utána elmentem a könyvesboltba a csomagért, s a negyven darab *Négy negyedet* (ez a könyvem címe) végigcipeltem a belvároson (a Mihálykapu utcába nem lehet autóval behajtani), s akkor pattanhatott meg a szememben valami. Most szept. 15-e van, tehát több mint egy hétig rettegtem a megvakulástól. (Igaz, közben már látott egy szemorvos, de az nem mondott sokat az állapotomról.) Ma végre alapos műszeres vizsgálatnak vetettek alá, s a rokonszenves doktornő a szemem sarkában röpködő döglegyen kívül nemigen talált komolyabb bajt. A „légyről” meg azt mondta, hogy sokan vannak az orvosok között is olyanok, akik hasonló szemproblémákkal élnek. A bajom a magas vérnyomással függ össze, lehetőleg ne cipelgessek húszkilós csomagokat, s ennyi. A hír olyan eufóriát váltott ki belőlem, hogy pizsamában kiténcoltam a kórház kapuján, elrohantam a Széplak utcába (pizsamában, jó, hogy nem néztek ámokfutónak, s nem fogtak le), s vettem egy nyaláb virágot a doktornőnek.

Szeptember 16. Alábbhagyott az eufóriám. Betegek közt nem lehet nem betegnek lenni. A Parkinson-kóros Ilavský maestro (egy szlovák képzőművész) áll a tükör előtt, borotválkozik. De mint a lassított film: egy óráig kapargatja az arcát egy és ugyanazon a helyen. Lassú, a végtelenségig ismétlődő mozdulatokkal. Nézni is téboly. A döglegyet a szememben nemigen hatotta meg Kovačičová doktornő kedvező diagnózisa, köröz rendületlenül a szememben. Illetve most Szabó Lőrinc *Összegyűjtött versei* első kötetének 106. oldalán

röpköd. Néha bukfencező plusz betűje a *Kísértetek* c. versnek, néha ő maga is kísértet, a dologi világ része, szereplője, amely visszanez a költőre:

*Ez a világ és benne én,
tükrök itt, tükrök ott,
nézek s ezer arcom visszanez
s fordul, ha fordulok.*

Aki néz, az már a nézésével részese a világnak, történése a létnek. S aki nem lát? Amíg hibátlanul láttam, addig éltem, az voltam, amire néztem, s ha nem nézhetek semmire, nem leszek semmi:

*És amire nézek, az vagyok:
fű és hajókazán
és vihar, ha fekete bikák
dübörögnek a menny piacán

és lassú gleccserek
fagynak szemembe, tenyerem
fennsík és kősvatag
s belőlem ballagnak ki a
holdas országutak.*

Félreteszem Szabó Lőrincet. Az előbb itt volt a feleségem és István fiam, hozták az otthon felgyülemlett postámat, benne Ilia Miskától egy gratulációt a Mikes Kelemen-díjамhoz, amiről én hivatalosan még nem is tudok. Eszerint viszont mégiscsak megkaptam. De mikor? S hogyhogy én nem tudok róla? Vagy valaki más vette át helyettem? S ha már így esett a dolog, mért nem ejtettek róla tegnap a rádióban legalább egyetlen szót? A műsor-szerkesztő Kulcsár Kati jelen volt a Mikes-összejövetelen, s be is számolt a történetekről, de az én díjамról hallgatott. Ahány tény, annyi talány.

Szeptember 22. Még mindig kórházban. Holnap, csütörtökön tisztújítás a SzMIT-ben (a Szlovákiai Magyar Írók Társaságában). Közgyűlés elnök nélkül! Beszéltem a szobaorvos-sommal, hallani sem akar kilépőről. Nem lesz elnöke a közgyűlésnek. Remélem, levélben is elfogadják a lemondásomat. A Mikes Kelemen-díjамat Grendel vette át, Amszterdamban, s nekem holnap akarja átadni, ünnepélyes keretek között, a mi közgyűlésünkön. (Polákné, a titkárnőnk volt itt az előbb, ő újságolta.) Mi ez? Kibédi Varga Áronék díját adnak, de a díjátadó ünnepségre nem hívnak meg, hanem csak úgy elküldik a plecsnit. Vagy úgy gondolták, hogy Grendel személyében Amszterdam erre az alkalomra Pozsonyba költözik? De Pozsonyban van-e a kórház, ahol jelenleg vagyok? A kórház mindenhol interregió, senki földje. Aki kórházban van, az sem Amszterdamban nincs, sem Pozsonyban. Az sehol sincs. – Kedves Barátaim a SzMIT-ben! Ne haragudjatok, hogy elnökként csütörtököt mondtam. Kívánom, hogy a holnapi nap ne csütörtök, hanem vasárnap, azaz ünnep le-

gyen a számotokra, hogy sikerüljön nálamnál megfontoltabb és tetterősebb elnököt választanotok.

Szeptember 30. Majdnem egy hete megint itthon. Elmentem sehová, hazajöttem sehonnan, a mostani kórházi kezelés nem sokat ért. 14,35 – a rádió Irodalmi Figyelőjében Grendel Lajos beszél a Mikes Kelemen-díjairól. Szépen, szellemesen, „tárgyát” az alkalomhoz illően megemelve. Kevés író van, aki hitelesen tud beszélni. A beszédmód sokkal többet elárul a személyiségről, mint az írás. Ezt is, azt is konstruáljuk ugyan (mármint a beszédmódot és az írást), de a végső struktúra: az emberi szellem tudattalan aktivitása a beszédben sokszorosan jelen van, míg az írásban nem annyira nyilvánvaló a jelenléte. (Ami persze távolról sem jelenti, hogy nincs jelen. Kíváncsi vagyok, ki jelentette ki, hogy a „szerző meghalt”, ha nem Barthes, az élő szerző. Aki ráadásul tegnapelőtt még struktúra-lista volt, s a „végső struktúrára” esküdött. A rossz házmestert is többre becsülöm, ha felakasztotta magát, mint a jó szerzőt, aki csak ír a szerző haláláról.)

Október 7. Tegnap születésnapom volt, s ma 64 évesen és egynaposan fuldoklok a felháborodástól. A rádió Vendég a háznál c. rovatában egy kismama, de inkább feminista öntudatú néember diadalittasan kijelenti: ő bizony, mikor a gyermeke egész éjszaka sír, úgy érzi, meg tudná fojtani (mármint a gyermekét). S így folytatja: a jelenleg érvényes anyaképet a férfiak alakították ki, Michelangelótól József Attiláig, s a mai, liberális szellemben nevelkedett nők már nem tudnak ennek a képnek megfelelni, s ezért állandóan büntudatuk van. De ne legyen büntudatuk, mondja, mert hisz az anyának is vannak jogai, joga van például az alvásra. Azaz: Kr. után 1999-ben a magát anyának mondó nő a magatehetetlen csecsemővel szemben érvényesíti a „jogait”. Látott ez a szüfraszett valaha, mondjuk macskát, amint a kölykét a szájába fogva menti? A gyermekéért akár az életét is feláldozó anya képét nem Michelangelo alakította ki, hanem maga a természet. S a nő, aki ezt a törvényt megtagadja, rosszabb az állatnál. A torz véleményéhez, érzéséhez persze a szüfraszettnak is joga van, de nincs joga ezzel nyilvánosan kérkedni, mert hisz akkor már közerkölcsöt sértő magatartást népszerűsít. – Az Úristen legyen irgalmas a világnak, ha majd mindenki azt teszi, amit igaznak tart, mondja a *Warrenné mesterségében* valaki.

Október 10. Befejeztem az irodalomtörténetemet, a *Conspectust*. Bél Mátyás-portréval zárom. Úgy írtam Bélről, mint az első közép-európai kultúrájú-identitású-öntudatú pozsonyi polgárról, írástudóról. Csak most tudtam meg, hogy a Konvent utcában ott állt a háza, ahol most a Kalligram Kiadó parkolója van. Bél Mátyás élettörténetében minden jelképes: apja szlovák, anyja magyar (Cseszneky Erzsébet, dunántúli nemes lánya), ő maga a pozsonyi gimnázium tanára (rektora), később a német evangélikus egyházközösség papja (szuperintendense, azaz püspöke). Latin újságot szerkeszt, magyar verseket szerez, szlovák nyelvtanhoz ír előszót. A londoni, berlini, jénai tudományos akadémia tiszteletbeli tagja. Egykori háza helyén ma egy jól prosperáló közép-európai könyvkiadó áll, amely elsősorban magyar és szlovák nyelvű könyveket ad ki, de vannak más nyelvű kiadványai is. Bél tudós író, ha ma élne, talán ő igazgatná a nevezett Kalligram Kiadót, s most kint volna Frankfurtban, a nemzetközi könyvvásáron, jóleső érzéssel nyugtázná, hogy Magyarország a vásár díszvendége, s hogy a világirodalmi ízlés egészségesen fölülírja a meglehetősen

sznob és diktatórikus magyar irodalmi paradigmát, mert a vásár legkeresettebb magyar szerzői nem Nádas, nem Esterházy és nem Németh Gábor, hanem Márai Sándor, Krúdy Gyula és – Tar Sándor. Bél főtiszteletű úr hümmögve nézné a vásárváros közepén ágaskodó, hegygel felfelé fordított óriás ceruzát, a Messeturnt, s megjegyezné, hogy nem is annyira ceruza az, hanem inkább a pozsonyi dóm, s hogy éppen itt lenne már az ideje, hogy a magyar irodalomnak ne csak egy tornya s egy fővárosa legyen, s illene Budapesten is tudomásul venni, hogy sokféle irodalmi értékrend van, s Pozsonyban, Kolozsvárott, Újvidéken, Debrecenben és Frankfurtban esetleg nem az a jó szerző, aki a Merlin Színházban. Uff!

Október 20. Törődjek többet a vérnyomásommal, mondta dr. Kovačičová, a szemorvosnő a kórházban. De hogyan kell a vérnyomással törődni? Németh László már csak eleget törődött vele (aprólékos vérnyomásnaplót vezetett, az orvos precizitásával elemezte szisztoléja és diasztoléja változásait), a néma gyilkos mégis leterítette. *A Levelek a hipertóniáról* akkor olvastam, amikor még nem holmiféle olajforrások buzogtak és dögmadarak röpködtek a szememben, hanem csak a szecesszió póklábai rángtak benne. Első fokon az keltette föl tanulmányában az érdeklődésemet, hogy az író is szemvízzel mosogatta le a homályt a retinájáról. De az egész levél-naplót végigolvasni képtelen voltam. Mintha túlságosan érezte volna a szerző, hogy a betegsége magánvonatkozásait ellensúlyozni kell Tolsztojjal, ezzel-azzal, irodalommal, filozófiával. Bár lehet, hogy csak a bagoly komplexusa szól belőlem, aki a verébnek kiabálja, hogy nagyfejű. Mindenesetre Németh László is többet törődhetett volna a nyelvi regisztereivel, akkor talán frissebbek, maiabbak volnának a könyvei. – Szóval: törődjek többet a vérnyomásommal, vigyázzak magamra! Ne emelgessek húsos csomagokat. Az előbb jöttem haza, két megrakott szatyorról, bevásárlásból. Az önkiszolgáló élelmiszerüzletben, a pénztárokon innen, ahová a gazdira várakozó pincsiket szokták kikötni s esernyőket állítanak a sarokba, az ajtó mögötti zugban egy vak ember állt. Nem koldult, ahhoz túl gondosan volt öltözve, s egy megpakolt kerek koffer is állt mellette. Valaki a sarokba állította, s ő lehajtott fejjel, megadóan várt a fekete szemüvege mögött a valakire, talán a sztrókra.

Október 23. Törődöm a vérnyomásommal, megmérem: 160/100. Megrettenek a magas értékektől, újból megmérem. Az előbbi rettenettől még magasabbra emelkedik a higany-szál, most 170/100-at mutat. S a kínálkozó konklúzió: mit méregessem a vérnyomásomat, ha a törődéssel tulajdonképpen ártok magamnak. – Ez így meglehetősen vidoran hangzik. S az is: vidor, önironikus mondat. 64 éves koromban nem tudom eldönteni, hogy pesszimista vagyok vagy optimista. Tele vagyok bajjal, mégis másként vagyok beteg, mint ahogy fiatalabb koromban voltam. Akkor nem voltam képes magamat idegenként szemlélni. Mindenkor én néztem a világot, most a világ néz engem. De úgy, hogy az engem néző világnak valahogyan én magam is cselekvő részese vagyok. S ez a kettőzöttség emelt ki a fiatalkori pesszimizmusomból. Goethe szerint a harmincadik életéve után senki sem lehet pesszimista, a pesszimizmus kb. húsztól harmincig természetes létállapot. S az aperçu értelmé: húszéves kora előtt a test örömei és a családi kommunizmus javai, harminc után az értelem örömei és a szociális háló kommunizmusa vakítja el az embert annyira, hogy nem látja a lét természetes reménytelenségét. Igazán élesen csak a család és társadalom között,

a senki földjén álló huszonéves fiatal lát: rádöbben kozmikus magányára és nem tudja elviselni. Amit az ember megfigyel, annak fölébe kerül, mondja Németh László. Megfigyelem magamat, de csak azt a magamat látom, amelyik a nyelv fordulataiban él, azt, amelyik kimarad a nyelvből, azt érzem. Aki lát, az optimista, aki érez, az pesszimista. – A rádióban 56 a téma, a kurrens műsor címe: *Forradalom a fű alatt*. Szörényi László beszél érdekesen, szellemesen. Elhangzik Márai *Menyből az angyal* c. verse. Ha Kosztolányi élt volna 56-ban (még csak hetvenegy éves lett volna), ő írt volna így a karácsonyfán lógó „*Népek Krisztusáról*”, Magyarországról: „*Angyal, vigyél hírt a csodáról!*” De Kosztolányi már nem élt, élt viszont Márai. Aztán Mészöly *Saulusáról* beszél az irodalomtörténész, amely ugyan bibliai tárgyú, de tulajdonképpen mégis az 56-os forradalomról szól, nevezetesen arról a kifordított „csodáról”, hogy a forradalmak után a „damaszkuszi úton” mindig nagy a tolongás. Summa summárum: 56-nak tulajdonképpen nincs irodalma. Szintén Kosztolányi ír valahol a munkanélküli éhségéről, mint olyan témáról, amelyet majd a munkanélküli munkás sarokban lapuló fia fog megírni. Eszerint egy történelmi esemény irodalomá érésehez kb. huszonöt év szükséges, 56 regényének a megírása 1980 táján lett volna esedékes, de akkor, a feladatra közben megért magyar írók (emigrációban s itthon egyaránt) a posztmodern semmit mondás tudományával voltak elfoglalva. (Ezt nem Szörényi mondja, ezt én mondom.) – Szörényi hatására kedvem támad olvasni. (A szemem miatt napok óta nem olvasok. Szörényinek különös tehetsége van úgy beszélni az irodalomról, mint valamiről, ami a mindennapok eseményeiben is él, ami tulajdonképpen életforma, s így végtelenül fontos.) Olvasok fél szemmel is, Farkas Zsoltot (*Most akkor*), Babarczy Esztert (*A ház, a kert, az utca*) és Tolcsvai Nagy Gábort (*Nem találunk szavakat*) szimultán. A három könyv összesített tanulsága: minden irodalom jó, csak az unalmas irodalom rossz. A mai magyar irodalom legnagyobb baja általában az, hogy unalmas. Vannak persze üdítő kivételek. Nem unalmas Závada *Jadvigája*, de nem unalmas a *Sinistra* sem, pedig az nem volt közönségsiker. S lehet érdekes a nyelv is, mint például Parti Nagy Lajosé. Bodor Ádám érdekessége meg ott van, ahol nem keresik: ő szinte Rejtő Jenő módjára szóragoztató. Csak nincs kedvünk az abszurd vicein nevetni. Mint a késleltetett ejakuláció: már a hasizmainkban érezzük a nevetés csiklandását, de nem tudunk elélezni. Mintha pontosan a nevetetés lenne a célja az írónak, de megmarad mindig a szándéknál. Próbára teszi az olvasót: meddig mondhat neki úgy hátborzongató abszurd marhaságokat, hogy nem neveti el magát. Sem ő, sem az olvasó. (Egyébként is Madách Lucifere óta tudjuk, hogy a tragédia és komédia csak nézőpont kérdése. Kafkáról is feljegyezték, hogy egyszer, a novellái nyilvános felolvasásán, ahol mindenki dermedten ült, ő a hátsó sorban nagyokat kuncogott a saját szövegén.) Olvasok bőszen és hősiezen, hol az egyik szememet csukom le, hol a másikat. Hány hadvezér volt a történelemben félszemű! Žižka, Kutuzov, Vak Bottyán, s a reformkori irodalmunk hadvezére: Kölcsey. A papíron szaporodó sorokat is fél szemmel nézem: látom őket, de a tollam mintha egy más dimenzióban mozogna.

Október 24. Alexa Károly *Szerecsen komornyik* c. könyve van előttem. (Recenziót ígértem róla a *Kortársnak*.) Alexa nevével akkor találkoztam először, mikor 82-ben vagy 83-ban, a *Mozgó világban* Grendel *Galerijét* méltatta, másodszer pedig mikor az *Irodalmi Szemlében*, 1990-ben Egyed Péter könyvéről, *A vadlúd őszi útjáról* írt. A *Galeri*-méltatást hiába keresem a mostani kötetben, *A vadlúd...*, hál'istennek, itt van. Elképesztően összedo-

bálva, kétszer szedett bekezdésekkel, helyesírási hibákkal ugyan (a könyvet kiadta a Kortárs Kiadó), de a számomra emlékezetes részek szerencsére épek benne. Ebben az írásban láttam először a „hermeneutika” szót határon túli szerzővel kapcsolatban leírva: a „hermeneutikai helyzet” lehet más és más az egy és ugyanazon nyelven belül is, mondta ki akkor kritikusként máig érvényesen. Alexa úgy „népnemzeti” tudós irodalomtörténész és kritikus, hogy korszerű műveltségével, komoly felkészültségével, ma érvényes kritikai beszédmódjával, érvrendszerével rangos partnere az egyéb iskolák képviselőinek. De miért hiányzik kötetéből a *Galeri*-kritika? Talán ő is úgy gondolja, mint Szilágyi Márton: túlértékelték Grendelt? (Szilágyi M.: *Kritikai berek*.) A Böröndök tartalmáról írt bírálatában ennek semmi jele. S mért nem írta meg Alexa a rólam szóló nyitrai hozzászólását? (A hatvanadik születésnapomon, Nyitrán azt fejtegette, hogyan olvasná Szenci Molnár Albert Mittel urat.) Egy időben úgy éreztem, ő az az írástudó, akiben jelen kellennem, akinek oda kívántam a könyveimet az éjjeliszekrényére.

Október 30. Az éjszaka azt álmodtam, hogy hasalok fönn, otthon, a Cseretetőn, s nézek le, a házunkra, kertünkre. De valahogy nagyon mélyen, szinte szakadékban van alattam a falu. S mellettem, a bokrok között apám zongorázik. Az én mogorva apám, akit soha életében még énekelni sem hallottam, mosolyogni sem nagyon láttam, s két, lapátnyi keze csak a kalapács nyelét ismerte. Tudatalatti, álom, a dolgok véletlen találkozása – kész Buñuel-jelenet. Az álombeli portánk apám filmje volt. Érdekes, eddig még nem jutott eszembe, hogy az egykori házunkra, udvarunkra úgy gondoljak vissza, mint apám művére, azaz olyan valamire, amiből a legteljesebben lehet megismerni az alkotót, az embert. Valahogy úgy éreztem, a házunk, a kertünk, udvarunk öröktől fogva volt, s mindig ugyanolyan volt. Holott a máig álló egykori otthonunk az utolsó szögig az apám műve: a házban nincs téglala, zsindely, gerenda, a kertben fa, az udvarban vasvilla vagy gereblye, amit az ő keze ne érintett volna, nem volt tárgy és mozgás, amelynek ne ő lett volna a kelléke, hangmérnöke, ruhása, operatőre, rendezője, egyszóval demiurgosza.

Október 31. A rádió *Gondolat – jel c.* műsorában Gadamer beszél, felvételről. Beszélhetne akár élőben is, állítólag még él (ha igaz, akkor most egy híján 100 éves). Szénási Sándor, a műsorvezető Heideggeret idézi neki: *Minket már csak egy Isten menthet meg*. Gadamer ezt így értelmezi: A huszadik század emberét már csak az a hit mentheti meg, hogy még van mentség. Pályi András És-beli cikke (*A szabadság sötét misztériuma*) nyomán figyelem föl Rüdiger Safranski *A Gonosz, avagy a szabadság drámája c.* könyvére. Safranski valami hasonlót állít Istenről, mint a két nevezett tudós, de nyíltabban fogalmaz, a bibliai Jób feltétlen Isten-hitére hivatkozva kijelenti: „megpróbálhatunk úgy cselekedni, mintha egy Istennek vagy saját természetünknek jó szándéka volna velünk”. Azaz csak saját hitünkben, az ember transzcendáló képességében hihetünk. A vallás istenéről (isteneiről) semmit sem tudhatunk, de azt tudjuk, hogy az ember vágyakozó állat, s hogy vágyaiban, álmaiban, érzelmeiben, szeretetében, gyűlölni tudásában gyakran túllép önmagán, transzcendálja önmagát, s tulajdonképpen ebből a transzcendáló képességéből született az egész emberi civilizáció, minden magasrendű forma, művészet, gondolat. Tegyük tehát mintegy világi vallássá vágyainkat, transzcendáló képességünket, természetünk jó szándékait, mondja a német filozófus. – S milyen szép is lenne mindez, mondom én, a gyaloggondolkodó,

csak hát, sajnos, a huszadik század nem a civilizáció, nem a magas rendű formák, művészetek és egyéb nemes gondolatok százada volt, hanem bizony éppen a Gonoszé. Az ember két világháborúban, s két totális világdiktatúrában bizonyította be, hogy nem tud a szabadságával jól élni, hogy éppen olyan erővel tud vágyakozni a rosszra, mint jóra. Sőt! S hogy ennek ellenére mi, itt a világnak ezen a szerencsésebb felén tkp. nem ismerjük a háborút (azért csak „tulajdonképpen”, mert ha nagyon akarnánk puskaport szagolni, Koszovóban ma is megtehetnénk), hogy Európa északabbra fekvő területein és Amerikában több, mint fél száz éve béke van, nem annak a jele, hogy az ember jobb belátásra tért, hanem annak, hogy az emberiség fél a teljes megsemmisüléstől. Malraux anno azt mondta: a XXI. század vagy hívő lesz, vagy nem lesz semmilyen. A „semmilyentől” rettegnünk, s félelmünkben még a jelenkori alattomos világbékét is hajlandók vagyunk elviselni.

November 1. Lóugrásszerűen olvasok, az egyik adat vonzza a másikat, az egyik mű a másikat, halmozódnak a könyvek az asztalomon, helyet kérnek bennem az új ismeretek a régiek között. De mire a régiket újrarendezem magamban, akkorra éppen kifáradok, s már nincs kedvem az új tégláknak is helyet keresni a rendszerben. Néhány régi téglát: Pico della Mirandola, a firenzei neoplatonista filozófus; Janus Pannonius *Saját lelkéhez c.*, a lélekvándorlás bölcséletét valló verse; *Mirandolina* (Goldoni darabja), *I. Ír trilogia (Galway felé)* (Tandori verse). S hogyan illenek ezek össze, s hogyan illik hozzájuk az új téglát?, nevezetesen az a frissen szerzett ismeretem, hogy a beteg (rákos) Wittgenstein, mikor már közeledni érezte halálát, elvonult az ír Galwaybe, az óceán partjára. Ott (vagy Dublinban?) fejezte be a *Filozófiai vizsgáldásokat*. Bizony, ezek egymástól teljességgel független tények. De van abban valami metafizika, hogy az asztalomon és bennem most mégis találkoznak. A teremtő pillanat valószínűleg mindig véletlen találkozások eredménye. Az volt a Genézis, az az Ősrobbanás, s az az Élet Kialakulása is. Lássuk, mi teremődik az én asztalomon! Tulajdonképpen Goldoni Mirandolinája is egy „önteremtő” filozófus (Pico nevezte az embert „önteremtő” lénynek), Pico női kiadásban; Janus Pannoniust és Picót egyként a quattrocento nevelte; a jövő héten a III. évfolyamomban Tandori lesz a téma, akit párhuzamba lehet állítani a „szentnek” készülő Wittgensteinnel. (Ez utóbbi állítólag sokáig fontolgatta, hogy kolostorba vonul, de csak egy kolostor kertjéig jutott, ahol kertészkedést vállalt; az ír tengerparton a halászok Szent Ferencként emlegetik, mert minden reggel csapatostól szállnak hozzá a madarak, Wittgenstein megszelídíti őket. Vö.: Norman Malcolm: *Ludwig Wittgenstein v spomienkach* – L. W.-re emlékezve.) Szóval párhuzamot lehetne vonni a madaras filozófus és a madaras magyar költő között, utalva Babarczy Eszter kitűnő Tandori-tanulmányára, *A szent melengetett helyére*, és a költő számtalan „Witti-allúziójára” is. Azontúl pedig engem is annyi nyavalya gyötör, hogy ideje volna nekem is elvonulnom valami tengerpartra velük. A nyavalyáim száma Janus Pannonius betegségeinek számával vetekszik:

*Csak az a baj, hogy a test oly gyöngé, a tagjai véznák,
Túl puha mesteri kéz gyúrta lazára sarát,
Lázakat oltva a rosszul fércel ízületekbe,
S gyúlnak a szüntelenül váltakozó nyavalyák.
Örökös nátha csöpög, leszivárog nedves agyamból,
Két hurutos szememen árad a vaksi folyás.*

*Forr a vesém, gyomrom megdermed, s közben alatta
Gyulladt májamból gőzöl agyamba a vér.*

Hát igen, a váltakozó nyavalyák! A hurutos szemek vaksi folyása, a megdermedt gyomor, s mostanában már a rosszul fércelt ízületek is! Néha alig tudok felállni a fotelomból, anynyira fáj a derekam. – Hát ennyi az asztalomon a Genézis! Elég silány teremtés. – Egyébként pedig Halottak napja van, este gyertyát gyújtok, ha találok itthon. Hányat is kellene találnom, s gyújtanom? Apámért, anyámért, Pista bátyámért, Géza bátyámért. A pesti nővérem megint kórházba készül: nehogy megelőzzön a túlvilági családgyesülésben, nem akarnék sereghajtó lenni, habár persze a logikus az lenne, mivel én voltam és vagyok a legfiatalabb a családban. S egyébként is engem valószínűleg az isten is megfigyelőnek, megértőnek és referálónak teremtett, ki számolna be egy család, egy életforma, egy világmoralitás, egy világ széthullásáról, ha nem én. Pico della Mirandola még egekig szárnyalva hirdethette az ember, az individuum hatalmát: „*Lelked végzéséből lesüllyedhetsz az alacsony, állati világba, és újjászülethetsz a felsőbb, Isten világába*”, s még apám is szuverén demiurgosz volt, öntörvényű világgá alakította udvarunkat, házunkat, kertünket, én már csak Tandorit idézhetem felelősséggel a diákjaimnak:

*Szálló porszemvalóbból
már azt a néma csendet,
amely – elég a jóból –
holtta válnod üzenget.*

VÉN MÁRIA: BOLYONGÁS